III. Dos lectors antics del mestre Ausiàs March i un context[1]

Lluís Cabré
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
(Universitat de Girona)

El manuscrit 1.011 de la Biblioteca Universitària de Coïmbra porta còpia de set cartes canviades entre Pere Torroella i Pedro de Urrea discutint un punt de casuística amorosa (ff. 97r-113v). Entre la variada literatura epistolar del cavaller català, aquesta correspondència té un cert relleu: és força inusual que aquest gènere de lleure cortesà, volàtil per naturalesa, es conservi d'una manera prou completa. Les set peces mantenen la seqüència de l'intercanvi, bé que possiblement el debat no acaba amb la darrera intervenció de Torroella (hi ha espai al f. 113v per a una altra rúbrica i el següent és en blanc; cap dels dos implicats no acaba donant del tot la conformitat a l'altre). Un cas semblant són les sis lletres que formen la qüestió moguda per Carles de Viana a Joan Roís de Corella, el qual la resol a favor de l'opinió del príncep (Miquel i Planas 1913, 149-61). En canvi, de les altres relacions epistolars de Torroella amb Bernat Hug de Rocabertí, Hugo de Urriés, Francesc Ferrer i Romeu Llull, només en queden, probablement, les miques.[2] Per exemple, el grup format per dues cartes de Ferrer

1. Aquest treball forma part del PB93-0543 de la DGICYT.

2. Juntament amb la resta de la prosa de Torroella, les va editar no prou bé Bach i Rita (1930, 271-329), excepte l'adreçada a "mossén Ugo", rubricada *Leyes de amor* al cançoner dit *Herberay des Essarts* (Aubrun 1951, 24-26); Cátedra (1989, 206) va atribuir-la a Torroella encertadament. Vegeu Llull (1996, 222-34) per a les epístoles entre Romeu Llull, Torroella i Francesc Alegre. Les respostes d'Urrea han restat inèdites, de manera que citaré la correspondència des d'ara amb la sola indicació del foli.

i una, al mig, de Torroella (Ferrer 1989, 274-96) sembla el romanent d'una sèrie molt més llarga, o fins de més d'una, ja que cap de les tres no lliga amb les altres. Crec que això és un indicatiu del volum real que devia tenir en l'època aquesta activitat literària, paral·lela i relligada a la composició poètica, com mostren exemplarment les cartes amb Urrea. També ho és, potser, de la proximitat del col·lector (o col·lectors) del cançoner a les fonts de producció.

El manuscrit de Coïmbra mostra l'interès a recollir aquest vessant de l'obra de Torroella. Després de poesia de *cancionero* (Santillana, Mena i Lope de Estúñiga), conté, d'una mateixa mà: les tres cartes amb Ferrer (sense rúbriques); la *Complainte* per Agnès de Clèves, la muller de Carles de Viana, morta el 1448; i les lletres amb Urrea. Encara s'hi va afegir un quadern, amb canvi de mà i *mise-en-page*, que porta la consolatòria per la vídua del cavaller aragonès Martí d'Ança i les famoses cobles misògines de Torroella casant amb la *Letra en deffención de las donyas.*[3]

Les epístoles a Urrea potser no ofereixen la flor de la retòrica de Torroella, però són suggerents en més d'un sentit. Il·lustren, millor que cap altra sèrie epistolar hispànica que conegui, la barreja de ficció sentimental i maneres de debat universitari que va renovar el vell *jeu-parti* des de les *questioni* del *Filocolo* de Boccaccio; o la facilitat amb què es comunicaven la prosa i el vers en el segle XV.[4] Tenen interès també per contrastar com canvia el tracte segons l'escriptor debati amb un inferior en l'escala social (com el mercader Francesc Ferrer), amb un igual (com Rocabertí, cavaller de l'orde militar de Sant Joan) o amb un noble, com don Pedro de Urrea, membre d'una de les famílies aragoneses més influents de l'època; o per confirmar, a mig camí de la ficció i la sociologia, el paper de les dones en el consum de la literatura cortesana. Si Ferrer (1989, 274) comença una carta anunciant que el problema li ha plantejat "una ma senyora, així de fets com de linatge nobla, del Principat de Catalunya de les més estimades", Torroella demana el judici d'Urrea perquè "Conosco yo en Espanya dos

3. Si s'entén que correspon a 1468, amb una *c* omesa, la data Mccclxviii, escrita a mig f. 86r abans que comenci la primera carta de Ferrer, donaria un *terminus a quo* per a la còpia (sense incloure-hi l'últim quadern, és clar). Vegeu aquest i altres detalls, a Ferrer 1989, 102; la descripció del manuscrit a Jeanroy 1928.

4. Es toquen aquestes qüestions i es tracta més extensament de l'ausiasmarquisme de Torroella i els seus corresponsals a Cabré, en premsa a.

donas [...] dignas de ser bien amadas" (f. 97r); i afegeix que ha deliberat comunicar-li "el caso, el qual no penséys ser fengido" (f. 98r).

El cas en qüestió és quina de dues dames, igualment enamorades i reamades pels seus "mancebos", pateix més: la que es fa la guerra a ella mateixa per mor dels escrúpols virtuosos o la que té un enemic extern, ja que familiars i domèstics li impedeixen de reunir-se amb l'enamorat i lliurar-s'hi. Torroella pren partit per la primera (més Carmesina que Estefania) i ben aviat el lector guanya la impressió que el cas es vol fingidament real. Les epístoles esdevenen una forma literària porosa, potencialment narrativa, adreçada a un públic cortesà avisat, el mateix que es delitava amb les poesies encara amb *senhal* i amb tantes ficcions autobiogràfiques de l'època. Quan Urrea entra en disquisicions una mica massa científiques (com ara explicar els principis del moviment físic i els apetits amb els exemples aristotèlics del foc i la pedra), Torroella li recorda que s'ha de fer servir el llenguatge de la "guaya sciencia" i no els llatinismes escolàstics ("latinados vocablos"), poc adequats a les regles de l'amor i als qui les practiquen: "las simples mugeres e legos gentiles hombres" (f. 105r). Urrea creu tanmateix que el seu vocabulari està justificat (el romanç pateix la mateixa insuficiència que explicaven els traductors) i no gens per sobre de la intel·ligència d'aquest públic suposat;[5] un públic que sovint devia llegir tan aviat en català com en castellà (o, si es vol, aragonès, navarrès i qualsevol forma lingüística poderosament influïda pel català de l'estil que trobem en els textos en prosa de Torroella, i no sols per obra dels copistes). La correspondència bilingüe entre Viana i Corella és prou eloqüent d'aquesta confluència. El manuscrit de Coïmbra, incloent les lletres amb Ferrer en català, també. Les cartes creuades entre Torroella i Urrea, a més de ser un bon indicatiu d'aquestes consideracions preliminars, permeten aplicar-les a la lectura d'Ausiàs March.

5. "E non penséys que en mi quepa de presumpción tal parte que mis letras tenga por tales ni vayan por tan altos términos que a las simples e delicadas mugeres no se dexen entender." Pel que fa als homes: "a muncho más d'aquesto los presumo bastantes" (f. 109r). També Ferrer, com si hagués llegit aquest debat (cosa que no fóra d'estranyar), demana a Torroella que escrigui "un-ampla e ben estesa prosa, en tals romans que a la simplesa e delicadura de les senyores se lex entendre, e tan esquivada dels vocables latinats quant la disposició de l'entendre d'aquelles persones, entre qui la present matèria se contracta, requir" (Ferrer 1989, 275).

March va esdevenir ben aviat el poeta model, almenys en les corts i cercles adjacents freqüentats per Torroella en tot l'espectre dels dominis d'Alfons el Magnànim i el seu germà Joan, rei consort de Navarra des de 1425 i, abans de succeir Alfons (1458), lloctinent general d'Aragó i València (1436 o abans) i Catalunya (1454).[6] Era un model per a una literatura, en vers i en prosa, que parava tanta atenció a les imatges sentimentals com a les lleis i els casos de l'amor, amb una dosi de filosofia elemental literaturitzada. El seu públic ja l'hem vist per al·lusió: "legos gentiles hombres" i "senyores" que s'integraven en aquest joc literari, per bé que el tòpic natural, de remot origen aristotèlic, i en part l'educació, volgués que aquestes fossin gairebé sempre "simples e delicadas".[7] Unes quantes dècades després, Baldassare Castiglione, amb una sensibilitat diferent, encara se'n feia ressò en escenificar el diàleg cortesà amb presència de senyores. Discutint si la dona és o no naturalment imperfecta, "il Magnifico Iuliano" entra en arguments escolàstics ben coneguts de Torroella; salta la "signora Emilia":

> Per amor di Dio –disse,– uscite una volta di queste vostre "materie" e "forme" e maschi e femine e parlate di modo che siate inteso; perché noi avemo udito e molto ben inteso il male che di noi ha detto el signor Ottaviano e 'l signor Gasparo, ma or non intendemo già in che modo voi ci diffendiate; però questo mi par un uscir di proposito e lassar nell'animo d'ognuno quella mala impressione, che di noi hanno data questi nostri nemici (III, 17; 1972, 222-23).

El diàleg de Castiglione ens recorda que la literatura cortesana es produïa en el saló i llocs anàlegs, formant part de l'art de conversar ("i soavi ragionamenti") i altres "piacevoli esercizi così del corpo como dell'animo" (I, 4; 1972, 35); al palau d'Urbino es divertien amb "feste, musiche e danze", però també quan s'hi "proponeano belle questioni", "giochi ingeniosi" prou literaris (així, "sotto varii velami spesso scoprivano allegoricamente i

6. Per a la biografia de Torroella, vegeu Riquer 1964, 174-85, ara actualitzat a Turró, en premsa b.

7. Per a la *mollesa* de les dones i la falta o no d'enginy, vegeu Renedo, en premsa; Torroella tracta la qüestió a la *Deffension de las donas* (Aubrun 1951, 27-28), val a dir la seva pròpia rèplica al *Maldezir de mujeres*.

pensier sui a chi più loro piaceva") o "disputazioni di diverse materie" (I, 5; 1972, 37). Ni la saviesa d'alguns dels assistents, ni menys encara, en relació a la teoria amorosa, el discurs neoplatònic de Pietro Bembo, ja deutor de Ficino, no es poden extrapolar al context cortesà de Torroella, en el qual, a més, les dames hi són tan sols al·ludides. A la pràctica, però, el paper d'aquestes era sens dubte bastant més actiu a l'hora del debat plaent i la conversa literària. Al capdavall, la lectura cortesana implica d'entrada els dos sexes, tal com expressa l'episodi de l'*Inferno* on es narra com Paolo i Francesca llegien plegats la novel·la que els va portar a la condemnació (Petrucci 1995, 141).[8] Sense aquesta presència activa, mal s'entendria la versemblança d'alguns personatges femenins del *Tirant lo Blanc*, o les malèvoles crítiques de Jaume Roig a les tertúlies literàries amb participació femenina destacada (Miquel i Planas 1929-50, I, 46; vv. 2818-79) El mateix debat medieval sobre la complexió i el caràcter de la dona tampoc faria gaire sentit, en les seves manifestacions cortesanes, si fos un joc masculí amb espectadores passives i sense gens de lletra.

Per als cercles de nobles, cavallers (i burgesos) del segle XV, la pràctica de la discussió comportava un element de joc social i un altre de distinció cultural, una educació. El primer ens faria suposar que cartes com les de Torroella es llegien a la manera dels "giochi ingeniosi", amb els sobreentesos que ara se'ns escapen, o com una justa en la qual el cavaller prenia la ploma i no l'espasa davant de l'audiència. La ploma, d'altra banda, volia dir una prosa més o menys classicitzant (o escolastitzada) i el recurs a la ciència i als coneixements literaris.[9] Emulant vagament els procediments de la *disputatio*, fonent-los amb la literatura del cor, i pouant en la filosofia natural i moral, l'escriptor cortesà exhibia l'adquisició d'una cultura que no feia gaire li era inabastable. Reproduïa, llavors, l'antiga estratificació cultural que separava *clerici* i *laici* però en una nova dimensió: ell podia ser el clergue subtil, i el públic el llec grosser. D'aquí surten els termes de la controvèrsia sobre la subtilesa d'alguns d'aquests nous continguts de doctrina amorosa i la conveniència o no de fer servir la terminologia filosòfica.

8. Sobre el coneixement de lletra per part de les dones, vegeu Renedo 1993.

9. Les bromes i provocacions pròpies de les lletres de batalla també inclouen, com en el cas de Bernat de Vilarig i Jofre Pardo, la discussió sobre la propietat de l'estil prosístic (Riquer 1985-86).

Un cas equivalent l'ofereix el cicle de textos inèdit promogut per la *Letra de Pere Pou dressade a sos amichs emprant-los de ajude e per semblant a las dames*, seguida d'uns *Desaximents que Pou tramet al Fals Amor* que l'autor data el dia de la Mare de Déu de març a Valldonzella.[10] Replicant a Jacme Civaller, per exemple, Pou li aconsella, a propòsit de les "cosas de amor", que "no les vullau manajar per los mitjans e térmens de scièntia philosophal, com entre los cortesans enamorats e gentils dones aja una manera de pràticha appartada de tot altre saber", de manera que ni filosofia ni teologia, "ne los vocables en tals scièntias pertanyents són necessaris" (f. 41v). Més endavant, li adverteix que les "amigables costumes de amor" no es poden judicar segons la "streta regla de scièntia": "a frares [e] capelans ramateu tals coses com a éls covinents" (f. 42r). L'amor, com afirma també Torroella, té les seves pròpies lleis.

A mitjan segle XV, doncs, s'havia elaborat i divulgat una doctrina sobre l'amor que gairebé exigia els referents i les disquisicions d'ordre pseudocientífic, resultat d'una mimesi cultural per part del laïcat; l'abonava l'activa tradició de la conversa i el debat a la cort i altres salons. Però aquesta teoria era, sobretot, cortesana, i com a tal marcava les distàncies pròpies de la literatura profana, on regnaven més les ficcions poètiques i els màrtirs d'amor que no la filosofia. No deixava de ser, en tot cas, una forma d'educació per revestir l'oci de les dones i els homes. En aquest context, Ausiàs March era una autoritat pel simple fet d'haver escrit des de la perspectiva oferta per aquesta síntesi resultant en la ciència de l'amor. Els Torroellas i Urreas de l'època, tot pretenent adaptar-se al nivell dels llecs i les senyores, estrafent una posa d'universitari, en realitat formulaven explícitament tots els principis d'una gaia ciència, una gentilesa renovada, que March havia fet quallar en vers català.

Només cal veure com Torroella tanca l'epístola a Ferrer per adonar-se del poder del vers de March: "E veus açí, en bon enamorat, ço que de mon mestre Cupido en l'escola cortesana y en lo libre del pensament, qui

10. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 125, ff. 33r-58v, d'on cito. En reprodueix fragments Riquer (1964, 365-68). Intervenen en el debat cavallers i ciutadans de Barcelona (entre els quals els dos avis de Joan Boscà i Almogàver) i no cal dir que la presència femenina hi és assegurada per l'adreça, la matèria i la localització. La fama de Valldonzella i el seu monestir de monges, i la data sota l'advocació de la Verge, suggereixen una altra ficció amb sobreentesos.

fantasiant se lig e pratichant se cartega, he après per satisfer a vostra demanda" (Ferrer 1989, 282). Val a dir una ciència infusa, sobre "les coses subtils", adquirida pel mateix procediment que Ausiàs (i Dante): "Fantasiant, Amor a mi descobre / los grans secrets c· als pus subtils amaga" (XVIII, 1-2); "Tant he amat, que mon grosser enginy / per gran treball de pensa és suptil. / [...] e per açò he cartejat volum / d'aquell saber que sens amor no dura" (V, 1-2, 19-20; cito sempre el text de March 1952-59).

A més de l'inspirador amagat, March era el llibre de text més cartejat en l'escola cortesana. Tant Torroella com Urrea, professors d'estudi per a llecs, citen l'autoritat d'aquest mestre, segons Torroella el primer entre "nuestros doctores" després de Petrarca (ff. 110v-11r). La primera citació de March (LXXXVIII, 45-48) correspon a Urrea, que replica així, potser amb segones, a una dels *Siete gozos* de Rodríguez del Padrón adduïda per Torroella. El noble aragonès defensa el patiment superior "de la que sola avinenteza al fin deseado contrasta" i conclou:

> por más mostrar la differencia de las dos passiones en las dos enamorades senyoras, al caso combiene lo que mossén Marques ha scripto, donde dize: "Si passions d'amor dins vos jugasen, / fósseu del seny quantsevol consellada; / la voluntad de dona enamorada / no trobaria frens ab què la regnassen." (f. 110rv)

Torroella, a la carta següent i última, defensa ultradament el dolor de l'altra dama, del tot assimilable al de March (LXX, 2-3):

> Quien consigo non ha paç, de ninguna cosa es seguro; e quien ha a sí mesmo guerra, de todos es offendido. Roma, de munchos grandes e foranos enemigos contrastada, victoriosa pasó; mas la guerra dentro sus muros venida, de su presta desolación fue causa. Ausias Marque dize: "La mort no·ns fa tant mal a mon parer / con gran costrast dins si matex haver." (f. 112r).[11]

Les cites gairebé parlen soles del coneixement que tenien tots dos escriptors de l'obra de March difosa fins aquell moment. La segona és, fet

11. No hi ha variants en la cita de Torroella. En la d'Urrea sí, però inferiors, crec, a la lectura establerta per Bohigas (March 1952-59, III, 160): "jutgassen" (*jugasen* pot ser simple variant gràfica), "no troba frens aquella refrenassen".

i fet, l'emblema de la situació que Torroella ha desenrotllat, aplicant-la a la dama tal com se la podia aplicar a ell mateix en la pròpia poesia ("De mi a mi mesmo guerreo", Aubrun 1951, 186). Potser convé observar que Torroella amplifica progressivament, fent-la més narrativa, la descripció d'aquesta dama migpartida entre el desig i la virtut. Explica, per exemple, el seu tímid capteniment amb l'enamorat i el plaer de veure'l, i com després, sola, el seu dolor es multiplica, ja que hi afegeix la consciència de fer un mal a aquell a qui vol bé, fins al punt que llavors s'hi lliuraria del tot (ff. 107v-08r).

Aquesta mena d'elucubracions omplen molts de versos de March, com ara els del mateix text citat:

> Yo desig molt ma gran dolor celar
> e cuyt morir fins ella l'à saber;
> quant no la veig, muyr per ella veher,
> e si·l m'acost, forçat m'és d'espantar.
> Yo li vull bé, lo seu mal me plauria;
> no ssé què·m plau determenadament;
> voler morir de gran recors seria.
> Mate'm dolor, o leix-me tal turment! (LXX, 17-24).

En termes marquians –podríem concloure– Torroella tenia dret a reclamar prioritat per al dolor de la dama que defensava. Llegir aquestes epístoles (i la literatura equivalent, tràgica i sovint monologada, de Sèneca, Boccaccio, Corella o Martorell) va bé per entendre l'escenari invisible, a cops fragmentat, on actuen les *dramatis personae* de March.[12] Ara no convé aturar-s'hi gaire més: Torroella és un ausiasmarquista constant i proficient, i aquest exemple és un entre mil.

La cita d'Urrea és encara més triada: s'ajusta com un guant, si la completem, al punt de vista de don Pedro. Els versos precedents als citats a la carta fan:

> Encontr·Amor vostre cor à·rmadura
> e per tots temps ab la rahó·s consella;

12. Per a la simpatia tràgica de March (en sentit senequista i corellià), vegeu Badia 1993, 80-91, 195-97. Més exemples a Cabré & Turró 1995, 126-27. Vegeu també el comentari de Hauf 1993, 386 a propòsit de la prosificació lírica en el *Tirant*.

si no amau no és gran maravella,
car poc·amor no viu on seny atura (LXXXVIII, 41-44).

I efectivament, l'argument principal d'Urrea al llarg del debat és que la dama que considera la virtut no estima tant com la que està disposada a lliurar-se (tot i que Torroella ha establert la premissa restrictiva que les dues estimen igualment), i en conseqüència també hi ha una diferència en el patiment:

> yo stimo de tanto más apassionada bevir la que sola avinenteza al fin desseado contrasta, de quanto sus potencias e fuerças obedescen sin contraste al [*entengueu "a lo"*] que amor con sí trahe (f. 99r).

En canvi, l'obstinada defensa virtuosa de l'altra dama

> no sólo en el dolor, mas ahun en el grado del amor le faze ser desigual, como las tales opiniones procedan o de amor de virtut o de temor de vituperio. Si de amor de virtut, síguese, pues ha preposado que la raçó [*corregint* rahó] e virtut deven empachar o no consentir al vicioso appetito eligiendo no essecutar aquell, la electio ser voluntaria; e si voluntaria, digo que obrada con delectación, la qual faze la passión e dolor menor que aquella a quien todos los remedios son denegados. (f. 99v-100r).[13]

Trobar un fragment marquià que faci esment al seny i la raó de la dona, però queixant-se'n, no és fàcil: de fet és impossible tractant de "Plena de seny" o "Llir entre cards". Urrea el troba en una poesia de "O foll· Amor!" i demostra així, que és el que ara convenia subratllar, una familiaritat envejable amb la poesia de March. Tant Torroella com Urrea són exemples de lectors selectius, és a dir, de lectors amb accés a un corpus marquià considerable, no pas imitadors adotzenats de versos memorables.

El cas de Pedro de Urrea permet alguna consideració d'escreix. D'entrada no ens ha de sorprendre, prejudicis historiogràfics a banda: és sabut de tothom que la xarxa de corts orientals dels Trastámara integrava escriptors

13. Segueixo copiant per donar mostra de l'estil tan escolàstic d'Urrea: "Si temor de vituperio, el qual con amor no se puede mesclar pues lo disminuesce, ya más clara paresce la desigualtat; e consentido las desaventuradas senyoras en l'amor sean yguales, es tanto más lexos del fin l'ayudada que la sin ayutorio, que la longitut del dolor l'es tanto remedio quanto a la otra la propinquitad l'es causa de mayor passión."

de nacions peninsulars diverses gràcies als nuclis formats a l'entorn del rei Joan, Carles de Viana i el Magnànim. Amplificava, per tant, el mestratge de March per sobre de les barreres lingüístiques que la història posterior ha convertit en matèria espinosa. És més que probable que aquest Pedro de Urrea sigui el mateix que figura en la rúbrica de la *canción* que tanca –la posició potser és significativa– el *Cancionero de Palacio* (una segona mà hi va copiar força després un fragment d'una peça de Lope de Estúñiga).[14] Comença "Deseo e gran esperança" (Álvarez Pellitero 1993, 384) i, si no està influïda per la lectura de March (com em sembla), almenys tracta exactament, i en els mateixos termes abstractes, els elements psicològics que caracteritzen les cartes de Torroella a Rocabertí, Ferrer i el mateix Urrea, o el "Tant mon voler", per citar les mostres més clares d'aquesta tendència literària. La primera editora ja va notar que Urrea s'hi "queja algo conceptuosamente" i la va atribuir a Pedro Ximénez de Urrea, el cap de la família aragonesa des de finals del segle XIV, partidari de Ferran d'Antequera i després camarlenc del jove rei Alfons, i casat amb Maria de Bardaixí (Vendrell de Millás 1945, 83-84). Crec, però, si les cartes i la poesia són d'un mateix autor, que deu tractar-se del seu fill homònim (descendent d'un matrimoni posterior amb Teresa de Híjar, probablement la dona Teresa de la poesia XXIII d'Ausiàs March, com espero demostrar en un treball en curs d'elaboració), ja senyor de la tinença d'Alcalatén el 1436 (Zurita 1967-86, VI, 39, 126, 129), capità i conseller de Joan de Navarra i finalment governador general de València (1458-69). La vinculació amb el rei Joan li devia oferir múltiples possibilitats de contacte amb Torroella; la tinença valenciana (sota fur aragonès) apunta un camí addicional per a la familiaritat amb March, si és que cal.

El cas d'aquest Pedro de Urrea no és l'únic a revelar la difusió cortesana de March en un context Trastámara necessàriament bilingüe, sobretot en les zones de parla aragonesa o llunyanes dels centres urbans catalanoparlants (diguem tant Saragossa com Nàpols). Tampoc és l'únic membre de la família a tenir inclinacions literàries abans del famós Pedro Manuel (pensem, per exemple, en el Lope de Urrea del *Cancionero de Vindel*). Una seva filla freqüentava cercles literaris valencians (Turró, en premsa a). Detallar aquestes relacions té importància. Com és sabut, els Urrea consti-

14. S'ha arguït que el cançoner és anterior a 1437-45 (Dutton 1979, 446-56).

tuïen des del segle XIV el bàndol aragonès contrari als Luna; d'ençà que van donar suport a Ferran d'Antequera contra la revolta de Jaume d'Urgell (ja eren antiurgellistes des d'abans), es van assegurar una promoció incessant amb la nova dinastia, semblant a la dels seus equivalents valencians, els Centelles. Pedro *junior* va esdevenir governador general de València quan el seu germanastre gran Lope, connectat amb Torroella en l'època vianista, ja feia molts anys que era virrei de Sicília. Trobar March incardinat en aquests cercles vol dir bastant en termes de difusió: mostra els camins de la lectura cortesana de la seva obra.

Ara que fa sis-cents anys del naixement d'Ausiàs March, i tantes qüestions essencials de la seva obra demanen encara tanta feina no semblaria el moment mes oportú per reclamar l'atenció als seus escoliastes, ja siguin majors (com Torroella o Rocabertí) o menors (com Urrea). Alguna vegada s'ha dit, però, que estudiar els autors que no figuren en el primer rengle de la història és essencial per restaurar el context dels que han esdevingut clàssics. Al capdavall, els primers, si una cultura existeix, també compleixen la funció de mantenir les figures, llegint-les, i de crear tradició. Ofereixen, doncs, valuoses informacions de caràcter general i, a vegades, ben particular. Torroella esmenta en una de les cartes a "Ényego Lopes", cosa que faria pensar que la sèrie amb Urrea és anterior a 1445, quan Santillana va rebre el marquesat després de la batalla d'Olmedo. El sistema de datació no és concloent ni de lluny, però de moment podem establir (fins que no es demostri el contrari) que les poesies LXX i LXXXVIII de March ja circulaven un temps abans.[15]

Referències bibliogràfiques

Álvarez Pellitero, Ana M., ed.(1993), *Cancionero de Palacio*, Salamanca, Junta de Castilla y León.

15. La fama i, per tant, la difusió de March en aquests anys la confirma el *Prohemio* de Santillana (1448-49) en afirmar que és "grand trobador e omne de asaz eleuado spíritu" i que "aún biue"; és possible que l'esment del marquès a Pau de Bellviure també en depengui (Cabré, en premsa b).

AUBRUN, Charles V., ed. (1951), *Le Chansonnier espagnol d'Herberay des Essarts (XVe siècle)*, Bordeaux, Féret.

BACH Y RITA, Pedro (1930),*The Works of Pere Torroella, a Catalan Writer of the Fifteenth Century*, Nova York, Instituto de las Españas.

BADIA, Lola (1993), *Tradició i modernitat als segles XIV i XV: estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València / Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

CABRÉ, Lluís (en premsa a), «From March to Petrarch: Torroella, Urrea, and Other *Ausimarchides*», en *The Medieval Mind: Hispanic Studies in Honour of Alan Deyermond,* ed. Ralph Penny & Ian Macpherson, Londres, Queen Mary and Westfield College.

CABRÉ, Lluís (en premsa b), «Notas sobre la memoria de Santillana y los poetas de la Corona de Aragón», en *Cancionero Studies in Honour of Ian Macpherson*, ed. Alan Deyermond, Londres, Queen Mary and Westfield College.

CABRÉ, Lluís & Jaume TURRÓ (1995), «'Perché alcun ordine gli habbia ad esser necessario': la poesia 1 d'Ausiàs March i la tradició petrarquista», *Cultura Neolatina*, 55, pàgs. 117-36.

CASTIGLIONE, Baldassarre (1972), *Il libro del Cortegiano*, ed. Ettore Bonora & Paolo Zoccola, Milà, Mursia.

CÁTEDRA, Pedro M. (1989), *Amor y pedagogía en la Edad Media: estudios de doctrina amorosa y práctica literaria*, Salamanca, Universidad ("Acta Salmanticensia, Estudios Filológicos", 212).

DUTTON, Brian (1979), «Spanish Fifteenth-Century Cancioneros: A General Survey to 1465», *Kentucky Romance Quarterly*, 26, pàgs. 445-60.

FERRER, Francesc (1989), *Obra completa*, ed. Jaume Auferil, Barcelona, Barcino ("Els Nostres Clàssics", A128).

JEANROY, A. (1928), «Un *Cancionero* inconnu à la Bibliothèque de l'Université de Coimbra», *Boletim da Biblioteca da Universidade*, 9, pàgs. 1-5.

HAUF I VALLS, Albert (1993), «Tres cartes d'amor: contribució a l'estudi del gènere epistolar en el *Tirant lo Blanc*», en *Actes del Symposion "Tirant lo Blanc"*, Barcelona, Quaderns Crema, pàgs. 379-409.

LLULL, Romeu (1996), *Obra completa*, ed. Jaume Turró, Barcelona, Barcino ("Els Nostres Clàssics", A 135).

MARCH, Ausiàs (1952-59), *Poesies*, ed. Pere Bohigas, Barcelona, Barcino ("Els Nostres Clàssics", A71-73, 77 & 86).

MIQUEL Y PLANAS, R. (1913), *Obres de J. Roiç de Corella*, Barcelona, «Biblioteca Catalana».

MIQUEL I PLANAS, R. (1929-50), *Spill o Libre de consells de Jaume Roig*, 2 vols., Barcelona, «Biblioteca Catalana».

PETRUCCI, Armando (1995), «Reading in the Middle Ages», en el seu *Writers and Readers in Medieval Italy: Studies in the History of Written Culture*, New Haven, Yale UP, pàgs. 132-44.

RENEDO, Xavier (1993), «Llegir i escriure a la tardor de l'Edat Mitjana», en *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant/Elx, 9-14 de setembre de 1991)*, II, ed. Rafael Alemany *et al.*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 209-22.

RENEDO, Xavier (en premsa), «Plaerdemavida i la intuïció femenina», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.*

RIQUER, Martí de (1964), *Història de la literatura catalana: part antiga*, III Barcelona, Ariel.

RIQUER, Martí de (1985-86),«El Cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausias March, lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 40, pàgs. 205-26.

TURRÓ, Jaume (en premsa a), «El mite de Caldesa: Corella al ms. 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona», *Atalaya.*

TURRÓ, Jaume (en premsa b), «Pere Torroella i Bernat Hug de Rocabertí: per a una cronologia de la recepció d'Ausiàs March», *Afers.*

VENDRELL DE MILLÁS, Francisca, ed. (1945), *El "Cancionero de Palacio"*, Barcelona, CSIC.

ZURITA, Jerónimo (1967-86), *Anales de la Corona de Aragón*, ed. Ángel Canellas López, 9 vols, Saragossa, CSIC.